

Kemalizm'in ve İslamcılığın Kadın İmgesini Romanlar Üzerinden Okumak

Reading the Woman Image of Kemalism and Islamism Through Novels

Ekin Kadir SELÇUK¹

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş tarihi/Received:
19.04.2023

**Son revizyon teslimi/Last
revision received:**
29.05.2022

Kabul tarihi/Accepted:
30.05.2023

Yayın tarihi/Published:
31.05.2023

Atıf/Citation:

Selçuk, E. K. (2022). Kemalizm'in ve İslamcılığın Kadın İmgesini Romanlar Üzerinden Okumak. *TAM Akademi Dergisi*, 2(3), 7-26.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2023.03.001.x>

DOI:

10.58239/tamde.2023.03.001.x

ÖZ

Türkiye'de fikir akımları ve siyasi hareketler ülkeye dair teorilerini ve eylemlerini belirlerken kadınların toplumsal hayatta nasıl bir konumda bulunması gerektiği konusuna da büyük bir önem vermişlerdir. Bunun en önemli sebebi bu akımların Türkiye'nin Batılılaşma/modernleşme süreciyle doğrudan bağlantılı olması, tutumlarını bu süreçle ilişkilendirilerek ortaya koymalarıdır. Batılılaşma/modernleşme süreci belki de en radikal ve ciddi dönüşümlerini kadınların hayatında yaptığı için bu akımlar da "kadın meselesini" ele almadan duramamıştır. Bu konuyu en fazla tartışan fikir akımları ise Kemalizm ve İslamcılıktır.

Kemalizm'in ve İslamcılığın kadınlara dair görüşlerini incelemek için bu akımların entelektüellerinin yazıp çizdiklerine, siyasi önderlerinin söylev ve tutumlarına bakılabilir. Bu çalışmada ise başka bir yöntemle, bu akımları temsil ettiğine inanılan belli başlı romanlara bakılmaktadır. Kadınların toplumsal konumu denilince gündelik hayat pratikleri, kültürel ürünler de oldukça önemli hale geleceği için romanların bu konuda işlevsel olduğu düşünülebilir. Bu amaçla çalışmada Kemalizm'in hem önemli ideologlarından hem de önemli romancılarından olan Yakup Kadri'nin bir kadın karakter üzerinden kurguladığı Ankara romanı ele alınmıştır. Ankara romanı yazarın Cumhuriyet ve modernleşme sürecine dair yorumlarını, beklenti ve hayal kırıklıklarını bir kadın karakter üzerinden anlattığı için oldukça fikir vericidir.

Diğer taraftan İslamcı hareketin 1980'lerde güçlenmesi sürecinde yalnız makro siyaset alanında değil hayatın mikro pratiklerinde de İslamcılığın görüşlerini hâkim kılma teşebbüsünün bir ürünü olan, bunu öncelikle kadınların modern kent yaşamında nasıl davranmaları, nasıl giyinmeleri, nasıl bir hayat sürmeleri gerektiğini anlatarak başarmayı deneyen hidayet romanları ve bu türün etkili yazarlarından Emine Şenlikoğlu'nun yazdığı romanlar diğer bir inceleme konusudur. Çalışma sonunda Yakup Kadri üzerinden Kemalizm'in kadınlara toplumda belli sosyal haklar ve ödevler vererek onları kamusal hayata daha fazla taşıdığı, İslamcılarının ise özellikle ilk yükselme döneminde bu alanı kadınlara daha dar tuttuğu görülmektedir. Bununla birlikte her iki fikir akımının da son tahlilde kadınları cinsiyet kimlikleri değil toplumsal/millî ya da dini görevleri ekseninde tanımladığı, onlara birincil olarak annelik görevi yüklediği, çalışacaklarsa da erkeklerden boşta kalan alanlarda çalışmalarını telkin ettikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kemalizm, İslamcılık, Roman, Yakup Kadri, Emine Şenlikoğlu

¹ Bolu Abant İzzet Baysal, İletişim Fakültesi, Dr. Öğr. Üyesi, ekinkadirsalcuk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4978-3635

ABSTRACT

While the currents of thought and political movements in Turkey determined their theories and actions regarding the country, they also attached great importance to the position of women in social life. The most important reason for this is that these movements are directly related to Turkey's Westernization/modernization process, and they reveal their attitudes by relating to this process. Since westernization/modernization has made perhaps the most radical and serious transformations in women's lives, these movements cannot stop without addressing the "women's issue". Kemalism and Islamism discuss this issue most in Turkey rather than other political thoughts.

In order to examine the views of Kemalism and Islamism on women, one can look at what the intellectuals of these movements wrote and the speeches and attitudes of political leaders. On the other hand, in this study, the main novels that are believed to represent these movements are examined. When the social position of women is mentioned, it can be thought that novels are functional in this regard, since daily life practices and cultural products will also become very important. For this purpose, in this study, the Ankara novel of Yakup Kadri, one of the most important ideologists and novelists of Kemalism, fictionalized over a female character, is discussed. The Ankara novel is very informative as it tells the author's comments, expectations and disappointments about the Republic and the modernization process through a female character.

On the other hand, in the process of the strengthening of the Islamist movement in the 1980s, the guidance novels, which are a product of the attempt to make the views of Islamism dominate not only in the field of macro politics but also in the micro practices of life, and which try to achieve this by first explaining how women should behave in modern urban life, how they should dress, and what kind of life they should lead. The novels written by Emine Şenlikoğlu, one of the influential writers of this genre, are one of the main subject of the study. At the end of the study, it is seen that Kemalism, through Yakup Kadri, gave women certain social rights and duties in the society and carried them to public life more, while Islamists kept this area narrower to women, especially in the first rise period. However, in the final analysis, it is seen that both currents of ideas define women in the axis of their social/national or religious duties, not their gender identities, assign them primarily the duty of motherhood, and encourage men to work in areas that are left unattended if they are to work.

Keywords: Kemalism, Islamism, novel, Yakup Kadri, Emine Şenlikoğlu

Extended Abstract

While different currents of thought and political movements in Turkey put forward their social and political imaginations, they gave great weight to the appearance of women in daily life and their social and political positions. Perhaps the most important reason for this is that these movements are directly related to Turkey's Westernization/modernization process, and they reveal their attitudes by relating to this process. While the phenomenon of westernization/modernization leads to serious transformations in the identity, body, preferences and life of women, these transformations are one of the important factors determining the approaches of various currents of thought towards the phenomenon of Westernization/modernization. Kemalism and Islamism are perhaps the two currents of thought that have talked the most about women in Turkey and their role in modern life, because these two currents of thought are perhaps most associated with Turkey's Westernization/modernization policy. Kemalism is essentially one of the carrier pillars of Turkish

modernization/Westernization as a set of thoughts and actions that turned the modernization policies that started before the Republic into a state policy with the Republic. Islamism is at the forefront of the currents of thought that are most critical of the modernization of the Republic and Westernization. With these aspects, it should be accepted as normal that these two currents of thought made evaluations about women, because these evaluations constitute an important part of their modernization/Westernization policies in the final analysis.

In order to understand the social/political thoughts of an idea movement, the opinions of the opinion leaders and ideologists of that movement, the policies of the social/political movements that are the carriers of that movement, the leaders of those movements, if any, and what they say and do are the basis for us to understand these thoughts. On the other hand, when it comes to the phenomenon of modernization/Westernization and the changing positions and lives of women within the framework of this phenomenon, we see the traces of these transformations in daily life and cultural products as well as major political events. Literary products, more specifically novels, both reflect and influence the intellectual life in a country with their literary and artistic aspects, as well as the perspectives they offer on social and politics. This function of novels in Turkey is even more obvious. In this context, in this study, novels will be examined in order to understand the ideas of Kemalism and Islamism on the "women issue". First of all, it is discussed how Kemalism's view on women and gender issues is handled in the novels, and then traces of this are sought in Yakup Kadri's Ankara novel. In this novel, Yakup Kadri deals with his expectations, hopes and occasional disappointment from the early Republican period, while discussing them through a female character.

Islamism in Turkey made its real breakthrough after 1980. With the rise of Islamism, a genre called "guidance novels" attracted attention in its struggle for social and cultural hegemony. In the continuation of the study, the connection between Islamism and "guidance novels" is discussed, and then the novels of Emine Şenlikoğlu, one of the leading names of this genre, are analyzed.

Selma of the Ankara novel reflects the ideal woman of the Republic with its main lines. This ideal type, on the one hand, opens up new areas of freedom for women, on the other hand, it restricts and limits them. First of all, this ideal woman understanding is the product of a patriarchal mentality. As Yakup Kadri explains from time to time in the novel, he makes a distinction between female nature and male nature and believes that these natural characteristics of women should be captured. The way to achieve this is to include it in social solidarity.

In Şenlikoğlu's novels, the areas of freedom "allowed" to women are even narrower. She, too, is of the opinion that the first duty of a woman is motherhood, just like in the early Republican period novels. When women exist in the social sphere, they are necessarily de-sexed. In the novels of both periods and currents of thought, women are primarily considered significant not with their human or sexual identities, but with their social roles. Women who dare to step out of those roles are not accepted.

Giriş

Türkiye'de fikir akımları ve siyasi hareketler insana, topluma, siyasete dair öneri ve programlarını ortaya koyarken kadınların gündelik hayattaki görünüşleri, toplumsal ve siyasal konumları üzerine büyük bir ağırlık vermişlerdir. Bunun önemli bir sebebi Türkiye'deki fikir akımlarının genellikle ülkenin Batı'yla, moderniteyle karşılaşması bağlamında doğması, olgunlaşmasıdır.

Batılılaşma/modernleşme olgusu kadınların kimliği, bedeni, tercihleri, yaşamı konularında ciddi dönüşümlere yol açarken bu dönüşümler çeşitli fikir akımlarının Batılılaşma/modernleşme olgusuna yönelik yaklaşımlarını belirleyen önemli faktörlerden biridir. Türkiye’de kadınlara, onların modern hayattaki rollerine dair en çok söz etmiş iki fikir akımı belki de Kemalizm ve İslamcılıktır. Çünkü Türkiye’nin Batılılaşma/modernleşme siyasetiyle belki de en çok bu iki fikir akımı ilişkilendirilmiştir.

Kemalizm, Cumhuriyet öncesinde başlayan modernleşme politikalarını Cumhuriyet’le birlikte bir devlet politikası haline getiren düşünceler ve eylemler bütünü olarak esasen Türk modernleşmesinin/Batılılaşmasının taşıyıcı sütunlarından biridir. Öte yandan İslamcılıksa¹ Cumhuriyet modernleşmesine, Batılılaşmaya en fazla eleştirel bakan fikir akımlarının başında gelir. Bu yönleriyle bu iki fikir akımının kadınlara dair değerlendirmede bulunmuş olmasına şaşmamak gerekir. Çünkü bu değerlendirmeler son tahlilde onların modernleşme/Batılılaşma siyasetlerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Bir fikir akımının toplumsal/siyasal düşüncelerinin anlaşılması için pek çok malzeme vardır. O akımın kanaat önderlerinin, ideologlarının yazıp çizdikleri, o akımın taşıyıcısı olan toplumsal/siyasal hareketlerin politikaları, o hareketlerin eğer varsa liderleri, onların söyleyip yaptıkları bu düşünceleri anlamamız için temeldir. Öte yandan modernleşme/Batılılaşma olgusu ve bu olgu çerçevesinde kadınların değişen konumları, hayatları söz konusu olduğunda bu dönüşümlerin izlerini büyük siyasal olaylar kadar gündelik hayatta, kültürel ürünlerde görürüz.

Edebiyat ürünleri, daha da özelinde romanlar, edebi, sanatsal yönleri kadar toplumsala, siyasala dair sundukları perspektiflerle de bir ülkedeki fikir hayatını hem yansıtır hem de bunları etkilerler. Türkiye’de romanların bu işlevi daha da barizdir (Karpas, 1962, s. 10). Akademiklerin daha yavaş olgunlaşması, siyaset üzerinde zaman zaman yaşanan baskılar edebiyat ürünlerinin ve romanların toplumsal/siyasal rolünü artırmıştır. Türkiye’de Batılılaşma olgusundan uluslaşma sürecine, emek ve sömürü ilişkilerinden gündelik yaşama dek pek çok olgu romanlarda işlenmiştir.

Bu bağlamda bu çalışmada Kemalizm ve İslamcılığın “kadın meselesi” konusundaki fikirlerini anlayabilmek için romanlar incelenmiştir. Öncelikle Kemalizm’in kadın ve toplumsal cinsiyet konularındaki bakışının romanlarda nasıl işlendiği tartışılmış, ardından bunun izleri Yakup Kadri’nin *Ankara* romanında aranmıştır. Yakup Kadri bu romanında Erken Cumhuriyet Dönemi’nden beklentilerini, umutlarını ve yer yer hissettiği hayal kırıklığını ele alırken bunları bir kadın karakter üzerinden kurgulamıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi’nin önemli aydınlarından biri olan Yakup Kadri, romancılığının yanında Kemalizm’i bir ideoloji olarak kurgulamaya çalışan *Kadro* dergisinin de kurucu isimlerinden biridir. O romanlarını yalnızca edebi kaygılarla değil, daha ziyade siyasi ve toplumsal fikirlerini, Cumhuriyet dönemine ilişkin yorumlarını aktarmak için yazmıştır. Bu nedenle örnek çalışma için son derece uygun bir isimdir. *Ankara* romanının başkarakteri Selma, onun yaşamı, tercihleri Kemalist bir Cumhuriyet aydınının kafasındaki kadın tahayyülünü anlamamız açısından elverişlidir.

İslamcılık ve onun romanları göz önünde bulundurulduğunda ise daha geç bir tarihe odaklanılması gerekir. Türkiye’de İslamcılık Erken Cumhuriyet Dönemi’nde sessiz kalmış, çok partili hayata geçilmesinden itibaren 1970’lere kadar daha çok antikomünist bir eksende kurulmuş olan milliyetçi mukaddesatçı ittifak içerisinde yer almıştır. İslamcılık bu çizgiden özerkleşmeye 1960’ların

¹ Bu yazıda İslamcılık’la Cumhuriyet dönemi İslamcılığı kastedilmiştir. Zira Meşrutiyet dönemi İslamcılığıyla Cumhuriyet dönemi İslamcılığı arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

sonunda başlamış, asıl atılımını ise 1980 sonrasında yapmıştır. Bu tarihlerden itibaren İslamcılık iktidara yürümeye çalışırken yalnız makro siyaset alanında değil gündelik hayatın deneyimlendiği mikro alanlarda da söylem üstünlüğünü ele geçirmeye çalışmıştır. İşte bu dönemde “hidayet romanları” denilen bir tür dikkati çekmiştir. Çalışmanın devamında İslamcılık ve “hidayet romanlarının” bağlantısı ele alınmış, ardından bu türün önde gelen isimlerinden biri olan Emine Şenlikoğlu'nun romanları analiz edilmiştir. Şenlikoğlu “hidayet romanları”nda modern kent kültürünün toplumsal gündelik hayat pratiklerinde belirleyici hale geldiğinin bilinciyle bunları İslami bir çerçevede dönüşüme uğratma arzusunu yansıtmıştır. Dolayısıyla o Batılı değerlerin yaygınlaştığı bir toplumda İslam'a uygun bir hayatın nasıl yaşanabileceğini kendi görüşleri doğrultusunda anlatmaya çalışmış, bunu da çoğunlukla kadın karakterler üzerinden kurgulamıştır.

Elbette Yakup Kadri ile Emine Şenlikoğlu'nun romancılığının, edebiyatçılığının kıyas edilmesi mümkün değildir. Yakup Kadri Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden biridir, Şenlikoğlu için böyle bir şey söylenemez. Fakat bu çalışmanın konusunu edebi analiz oluşturmamaktır. Bu romanların toplumsal-siyasal işlevleri ele alınmaktadır. Söz konusu yazarlar ve romanları Kemalizm'in ve İslamcılığın dönemleri içerisindeki duruşlarını, özelde de kadın/toplumsal cinsiyet konusundaki bakışlarını anlattığı için tercih edilmiştir. Bu romanların ilgili fikir akımlarının bakışlarını büyük oranda yansıttığını düşünmekle birlikte bu yansıtmaların dönemi içinde sınırlı kaldığını, her iki fikir akımının da diğer pek çok fikir akımı gibi dönüşüme uğradığını, kendi içinde çeşitlilik kazandığını akılda tutmak gerekir.

1. Kemalizm, Kadın ve Roman

Çok uzun yıllar boyunca Kemalist devrimlerin en radikal yönünün kadınlarla ilgili olduğu, Cumhuriyet'in bir kadın hakları devrimi yarattığı iddia edilmiş, 'Yeni Türkiye'nin cinsler arası eşitlik ilkesine dayandığı söylenmiştir. Peki buna rağmen niçin toplumdaki ataerkil ilişkiler devam etmiştir?

Kadıoğlu'na göre Kemalizm, tıpkı politik İslam ve sosyalizm gibi kadın meselesini kendi büyük toplumsal mühendislik projelerinde bir araç olarak görmüştür (Kadıoğlu, 1998, ss. 90-91). Kadınların 'büyük projelerde bir araç olarak görülmesi' şu anlama gelmektedir: Öncelikle başarılması gereken daha büyük, daha ulvi bir amaç vardır ve kadın sorunu ancak o büyük amaç etrafında düşünülebilir. Kadınların durumu, bizzat kendilerinin içinde yer alacakları bir süreç sonunda yeniden şekillenmeyecek, erkekler tarafından yaratılan yeni toplumsal düzende bizzat erkekler tarafından belirlenecek, kadınların bu yeni duruma usulca uymaları istenecektir.

Sancar'a göre modern bir ulus yaratma projesinde kadınlara düşen görev, erkeklerle aynı alanlarda bir rekabete girerek gelişmek, yani devlet kademelerinde, karar mekanizmalarında yer almak değil, öncelikle modern Türk ailesinin inşasında temel özne olmaktır. Cumhuriyetle birlikte kadınlarla erkeklerin birlikte kurup yönettiği bir ulus devlet değil de erkeklerin kurup yönettiği bir devlet ve kadınların kurduğu modern aileler ve yetiştirdiği modern nesiller anlayışı hakimdir. Sancar'ın 'aile odaklı modernleşme' dediği süreçte aile, bireylerin kendi tercih ve kararlarına bırakılacak bir kurum değildir. Aksine modern kamusal hayatı düzenleyecek ideolojik bir aygıt olarak görülmüştür. Bu noktada kadının varlığı bu ideolojik aygıtla birlikte düşünülmüş, kadın aileyi çekip çevirecek ve eğitimi, sağlıklı nesiller yetiştirecek görevlerle yükümlü kılınmıştır. Ancak aile hayatını ihmal etmedikleri takdirde onlara kültürel/sivil alanda var olabileme hakkı tanınmış, erkeklerden farklı alanlarda kamusal görünürlük hakkına sahip olmuşlardır. Bu nedenle de eğer çalışacaklarsa hemşirelik, bakıcılık,

öğretmenlik gibi ev kadınlığı ve annelikle birlikte yürütülebilecek mesleklere yönlendirilmişlerdir (Sancar, 2013, s. 21).

Türkiye’de modernleşme süreci boyunca Batı’nın hangi kısımlarının örnek alınması gerektiği devamlı surette bir tartışma konusu olmuştur. Ziya Gökalp’in meşhur medeniyet/kültür ayrımı Cumhuriyet modernleşmesini önemli oranda etkilemiştir. Buna göre kültür özdür, değişmez, medeniyet ise beynelmineldir, başka toplumlardan alınabilir. Sancar’a göre bu kültür/medeniyet ikiliğinde kadın milli kültürün bir parçası olarak tahayyül edilmiştir. Kadının modernleşmesi istenmektedir ama “...modern Türk kadını aslında çoğu zaman Batı’dan bir farktır.” (Sancar, 2013, s. 127). Modernleşmek isteyen kadının bakması gereken yer Batı değil, İslam öncesi eski Türk gelenekleridir. Modern Türk kadınlık ve erkeklik kimlikleri çizilirken İslam öncesi Türk toplumlarındaki cinsler arası eşitlik anlayışı referans alınmıştır. Bu aynı zamanda Batılı kadınlığı ve Batılı feminizmi olumsuzlayan bir kimliktir (Durakbaşı, 1998, ss. 36-37).

Kimi zaman ideal Türk kadını olarak İstanbul kadınının karşısına, eski Türk kadınının bir devamı olarak da algılanan ‘fedakâr Anadolu kadını’ çıkarılmıştır. Fakat Türk modernleşmesinin çelişkileri burada da gün yüzüğüne çıkar. Çünkü Anadolu kadını bir yandan idealleştirilirken öte yandan “cahil ve mağdur bırakan yerel geleneklerin kurbanları olarak resmedilirler.” (Kandiyoti, 2011, s. 227).

Cumhuriyet’in ideal bir kimlik olarak tasavvur ettiği ve Batılı kadından net bir şekilde ayırdığı modern Türk kadını “ailevi, içtimai, milli vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan bir varlıktır.” (Berktaş, 1998, s. 2). Ailevi görevlerini ihmal etmeden erkeklerden farklı alanlarda kamusallaşmalarına izin verilen kadınların toplumsal hayata katılabilmeleri cinselliklerini gizlemeleri şartıyla mümkündür. Kadının kamusal alanda cinsiyetsizleşmesi bir yandan erkeğin ataerkil yapının yıkılabileceğine yönelik korkularını dizginlerken öte yandan kadınların kamusal alanda başkaları tarafından rahatsız edilmeden var olabilmelerini sağlar. Kandiyoti şöyle yazar: “Dişiliğin denetim altında tutulması ve cinsel tevazu

Sancar’a göre erken Cumhuriyet döneminde kadınların siyasete katılmaları için toplumsal hayatta daha fazla deneyim kazanmaları gerektiği vurgulanmış, öncelikli hedefin eğitimlerinin daha yukarı noktalara taşınması olduğu söylenmiştir. Bu noktada siyasal hak talep eden kadınlar feministlikle, erkek düşmanlığıyla, aşırılıkla suçlanmıştır. Sancar modern kadının modernlikte ‘aşırıya’ kaçmaması gerektiği konusunda sık sık uyarıldığını vurgular. Buna göre “aşırılıktan arındırma modernliğin erkeklere sağladığı birçok yeni yaşam deneyiminden aslında kadınların dışlanması dili ve epistemolojik kodudur.” (Sancar, 2013, s. 137).

Modernleşme sürecinde ortaya çıkan Türk romanı da ‘kadın meselesi’ni temel tartışma konularından biri yapmıştır. Esasen Türk romanının doğuşu modernleşme/Batılılaşma kaynaklıdır. Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı toplumunda hızlı bir Batılılaşma yaşanmaktadır. Batı’nın etkisinin en yaygın görüldüğü alanlardan biri de kültür ve sanattır. Bu dönemin aydınları, çeviriler ve taklitler yoluyla roman sanatını piyasaya sokmayı başarmışlardır. Şemsettin Sami, Şinasi, Namık Kemal gibi ilk romancılar geleneksel anlatı türlerini çağdışı bulup Batılılaşmanın gereği olarak yeni bir anlatı türüne ihtiyaç duymuşlar, bu noktada romanı halkı eğitmede, aydınlatmada bir araç olarak görmüşlerdir (Moran, 2012, s. 9-11).

Batılılaşma yalnızca Türk romanının doğuşunu hazırlamamış, aynı zamanda onun en temel meselesi olmuştur. Batılılaşmanın ortaya çıkardığı sorunlar, kaygılar, kimlik bunalımları sürekli olarak romanlarda işlenmiş, tartışılmıştır. Bu minvalde kadının durumu da en çok işlenen mevzulardan biri olmuştur. İlk Türk romanlarının ana konusunu geleneksel aile sistemi ve kadının bu sistem içindeki yeri

oluşturmaktadır (Kandiyoti, 2011, s. 147). Görücü usulü evliliğin zararları vurgulanır, kadınların ataerkil sistem içinde köleleştirilmesi eleştirilir. Kadın, romanlarda geleneğin boğduğu, eğitimsiz bıraktığı bir kurbandır henüz. Bu dönemin en çok altı çizilen ve tenkit edilen alafranga tipleri erkekler arasından seçilir. Namık Kemal'in, Şemseddin Sami'nin, Ahmet Mithat'ın romanlarında, "erken dönem romancının gazabını çeken fazla Batılılaşmış erkektir. Batılılaşmış alafranga kadının dikkatleri çekmesi ve yakın çevresinin felaketlerinden sorumlu tutulması daha geç bir döneme rastlar." (Kandiyoti, 2011, s. 154). Kadının romanlarda toplumsal yapının yalnızca bir kurbanı olarak görülmesi çok uzun sürmeyecektir. Giderek alafranga kadınlık da vurgulanmaya ve yozlaşmanın bir ayağı olarak görülmeye başlar. "Aşırılığın denetimiyle, sınırlamalarla ilgili kaygılar o zamandan başlamıştır. Aşırılığın sonucu kargaşadır ve bunu en iyi örnekleyecek olan da toplumsal cinsiyet rollerinin tersine dönmesidir: Alafranga kadın ya aşırılığa varan bir cinsellik sergiler ya da erkekleşirken, aşırı Batılılaşmış erkek, kadınsılaşmıştır." (Kandiyoti, 2011, s. 155).

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan süreçte kadın yazarlar tarafından ortaya konan kadın tiplerini araştıran Coşkun (2010, s. 935), ideal kadın tipinin vurgulanması için geleneksel ve alafranga züppe kadın tiplerinin yaratıldığını söyler. Geleneksel kadın üzerinden verilmek istenen mesaj artık onun yeni bir hayat karşısında varlığını devam ettirmesinin mümkün olmadığı ve değişmesi gerektiği vurgusudur. Alafranga kadın ise yanlış Batılılaşmanın simgesidir. Bu kadınlar genellikle ahlaki zafiyetleri olan, bu yüzden erkekler tarafından tercih edilmeyen ya da Batılılaşmayı aşırı süs, giyim, eğlence olarak anlayan, iyi eğitimleri sayesinde iyi evlilikler yapsalar bile yüzeysellikleri ve basitlikleriyle kocalarını tatmin edemeyen, 'tüketici' kadınlardır. Coşkun'a göre bu dönemde eser veren kadın yazarların ortaklaştığı nokta kadının modernleşmesi gerektiğidir. Bu nedenle tıpkı dönemin sosyal hayatında da karşılaşıldığı gibi kadının eğitimi meselesi başat bir öneme sahiptir. Bu romanlarda kadın karakterler konak içinde özel hocalar ya da mürebbiyeler tarafından, ayrıca yerli ve yabancı okullarda Batılı modern eğitimden geçerler (Coşkun, 2010, s. 944). Coşkun (2010, s. 931), bu romanlarda modernitenin geleneksele galebe çaldığını, kadının modernleşmesinin aşama aşama tamamlandığını iddia eder. Peki bu nasıl bir modernleşmedir? Coşkun şöyle yazar: "Yeni ve modern toplumun ancak yeni ve modern anneler tarafından kurulabileceği fikri, Cumhuriyet'in ilanına kadar edebi eserlerin ortak tezlerinden biri hâline gelir."

Coşkun'un belirttiği bu husus Cumhuriyet'in ilanından sonra da büyük oranda devam etmiştir. Toplumda meydana gelen arayışlar, kimlik bunalımları, kaygılar ele alınırken kadınların yaşadığı değişimin de üzerinde durulmuş, makbul ve makbul olmayan kadın tipleri yaratılmış, bu tipler üzerinden Cumhuriyet'in ideal kadını kurgulanmıştır. Erken dönem Türk romanları bu özellikleri sayesinde Türk modernleşmesinin cinsiyet politikalarının anlaşılmasına yardımcı olmuş, dönemin aydınlarının bakış açılarını ortaya koymuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde kadının modern bir anne olarak kurgulanması durumu kendini romanda da göstermektedir. Aşama aşama kadın, evin anneliğinden toplumun anneliğine yükselir. "Modern kadın, arkaik eril zihniyetin gözündeki gibi et, makine, hizmetçi olmaktan çıkar, milletin annesi, öğretmeni olur." (Sancar, 2013, s. 139). Erken modernleşme döneminin ideal kadın tipini ortaya koyan yazarların en önemlilerinden biri Halide Edip'tir. Halide Edip'in romanlarında kadınlar vatani ve toplumsal görevler yüklenen, milli değerlerine son derece bağlı, iffetli, Batıcı eğilimlerden uzak tiplerdir. Halide Edip'in romanlarındaki kadın karakterler Cumhuriyet kadınının kamusal hayata nasıl girebileceğini en iyi biçimde gösterir: "Cinsiyetsiz ve kadınlıklarından sıyrılmış olarak." (Kandiyoti, 2011, s. 166). Erken modernleşme dönemi romanlarında ideal kadınlar aseksüeldir. Onların beslediği tek

sevgi vatan sevgisidir. Halkına, ülkesine karşı borçları olduğuna inanan bu karakterler toplumun aydınlanması için mücadele verirler ve bir tek bu şekilde mutlu olurlar. Aşk ve cinsellik ancak yozlaşmış kadınları anlatırken kullanılan temalardır ve çoğu zaman da o kadınlar hem 'namuslarını' yitirirler hem de derin bunalımlara sürüklenirler.

2. Yakup Kadri ve Ankara

Kadınlara aşırılıklardan kaçınmayı salık veren isimlerden biri de Yakup Kadri'dir. Yakup Kadri, 1915 senesinde Peyam Gazetesinde yazdığı 'Kadınlık ve Kadınlarımız' başlıklı yazı dizisinde kadınlık ve aile meselesine odaklanmıştır. Yazarın bu yazıları her ne kadar Cumhuriyet öncesinde kaleme alınmış olsa da ileriki yıllarda benzer görüşleri romanında da görüleceği için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Yakup Kadri bu eserde "aşırı süs yapan", giyimleriyle Batılı hemcinslerine benzemeye çalışan kadınları eleştirir. Kadınların süslenmesine karşı olmadığını, ama bu konuda aşırıya kaçarak çocuklarını ve kocasını ihmal eden kadınlardan bahsettiğini söyler. Yazara göre toplumun çekirdeğinde aile vardır. Ailenin de en önemli bireyi, çocukları yetiştiren anadır. Ona göre bu tipten çıkan kadın mutsuzdur. İç sıkıntısı çağın hastalığıdır ve bunun en önemli sebebi kadın-erkek rollerinin değişmesinden kaynaklanmaktadır. Yakup Kadri kadınların kendi kültürel bağlarından koparak bilinçsiz bir Batı hayranlığına sürüklenmeye başladığını düşünmektedir ve bu 'sosyal yara'nın ilerleyip bütün bir vatan sathına yayılmasını ülkenin işgaliyle eşdeğer olarak değerlendirmektedir. Bu bakımdan kadınlar vatandan daha önce müdafaa edilmesi gereken kutsal varlıklardır (akt, Doğramacıoğlu, 2011, ss. 26-28) Sancar'a (2013, s. 115) göre Yakup Kadri'nin bu yazılarında reformcu erkeklerin kadınlara koymak istedikleri sınırlar, korkular görünür.

Yakup Kadri'nin kaleme aldığı *Ankara* romanı üç bölümden oluşmaktadır. Selma Hanım bir bankada çalışan eşi Nazif'le birlikte eşinin işi gereği İstanbul'dan Ankara'ya yerleşmiştir. Ulusal Kurtuluş Savaşı yılları içinde başlayan romanda, çift Ankara'da geçirdikleri ilk gece dışarıdan gelen gürültüler nedeniyle uyumakta zorlanmaktadır. Gürültünün sebebi Ankara'nın yerlilerinden olan ev sahiplerinin aile kavgasıdır. İki karısı olan Ömer Efendi, onlardan birini, genç Halime'yi dövüyordur. Halime ise sesini çıkarmıyor, bir mukabelede bulunmuyordur. Yazar daha romanın en başında geleneksel sistem içinde "köleleştirilmiş" kadını okurun gözüne sokmaktadır. Böylece geleneksel kadın-modern kadın ayrımını romanının başına yerleştirir.

Selma Hanım başta Ankara'ya hiç alışamaz, oturdukları muhitteki kadınların dedikodularından, boş muhabbetlerinden sıkılır. Kocasını Nazif onu bir gün TBMM mebusu, İstanbullu Murat Bey ve ailesiyle tanıştırır, onlara misafirlığe giderler. Orada Kurtuluş Savaşı'na katılan Erkan-ı Harp zabitlerinden Binbaşı Hakkı Bey'le de tanışır. 35 yaşlarındaki Hakkı Bey kadınları Batılı bir centilmen gibi selamlar. Bu durum Selma Hanım'a tuhaf ve hatta biraz komik görünür. Kendi kendine "Amma da alafranga bir salon zabiti" diye söylenir (Karaosmanoğlu, 2005, s. 40). Selma Hanım'ın genç binbaşı hakkındaki fikirleri, onu dinlemeye başlayınca değişir. Binbaşı Hakkı Bey'in ağzından çıkan ve Selma Hanım'ı etkileyen ilk cümleler şunlardır: "Avrupa Medeniyeti. Bu, Avrupalının uydurduğu yüz bin yalandan biridir. Yuf ki biz kendimizi bildiğimiz günden beri bu yalana bir nas gibi inanmışız. Yalan, yalan, yalan... Avrupa bir yırtıcı kuşlar yuvasıdır ve onun karşısına ancak tepeden tırnağa kadar silahlanmış olarak çıkılır." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 41).

Binbaşı, Selma Hanım'a birlikte at gezmelerine çıkmayı teklif edince genç kadın bunu memnuniyetle kabul eder. Birlikte Ankara'da uzun gezintiler yaparlar. Selma Hanım'ın evli olmasına rağmen devamlı surette bir zabitle at gezintilerine çıkması mahallede dedikoduya neden olmaktadır.

Genç Halime bu dedikodulardan Selma Hanım'a da bahseder. Selma'nın cevabı dikkate değerdir: "Bundan sonra benim bu yolda bir bahsim daha geçecek olursa dersin ki onun yaptığı şeylerin hesabını ancak kocası sorar. Ve her kadının namusu kocasına aittir." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 67). Böylece Kemalist bir aydın olarak Yakup Kadri'nin her ne kadar evli bir kadının başka bir erkekle at gezilerine çıkmasını modernliğin bir gereği olarak kabul etse de "kadının namusunun kocasına ait olduğu" fikrini koruduğu da görülmektedir.

Selma Hanım ile eşi Nazif yine Murat Beylerin evindeki bir davete gittiklerinde Binbaşı Hakkı Bey düşmanın saldırmakta olduğunu ve cepheye gideceğini söyler. Selma Hanım atılarak Hakkı Bey'den cepheye kendisine bir vazife ayarlamasını ister. Ve binbaşı ona Eskişehir'de askeri hastanede bir hastabakıcılık görevi bulur. Selma Hanım eşinin bütün ısrarlarına rağmen görevi kabul eder ve Eskişehir'e gider. İşte Selma'nın büyük dönüşümü burada başlar. Üç dört gün Eskişehir'de kalan Selma Hanım, yaralı askerlerle birlikte Ankara'ya geri döner. Eskişehir terk edilmiş, ordu Sakarya Irmak'ına doğru çekilmiştir. Düşman büyük bir hızla ilerlemektedir. Bu esnada Selma'nın da eşi Nazif'le ilgili hisleri netleşmektedir: "Selma Hanım kocasından ne kadar uzak olduğunu, onu ne kadar sönük ne kadar şahsiyetsiz ve mıymıntı bulduğunu asıl bugün anlıyordu. Onun ütülü ve tozsuz pantolonundan, beyaz gömleğinden, saçlarının o intizamlı taranışından ve yumuşak pembe cildinden tiksiniyordu. Asker kıyafeti haricinde bir erkek timsali onun için artık tasavvuru kabil olmayan cinsiyetsiz bir şeydi ve gene bunun içindir ki Binbaşı Hakkı Bey'i her görüşünde tekrar o döğüşken erkek mahşerinin içine dönmüş gibi bir helecan duyuyor, onu gittikçe daha derin bir hisle takdir ediyordu." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 86).

Savaşa katılmayan, aksine düşmanın Ankara'ya da gelme ihtimaline karşı Kayseri'ye kaçmayı planlayan Nazif, karısının gözünde 'yumuşak, pembe ciltli' bir adamdır. Burada yazarın Kurtuluş Savaşı'na katılmayan Nazif'i kadınsı olarak tasvir ettiği, öte yandan 'Binbaşı Hakkı'yı 'gerçek bir erkek' olarak anlattığı görülür. Selma'nın hastanede çalışırken vatani bir görev yapıyor olması kendisine Ankara'da yaşadığı bütün sıkıntıları unutturmuştur: "Çalışmak, çalışmak. Bir şeye yaramak, bir şeye yaradığını hissetmek, işte yaşamın yegâne manası' diyordu ve böyle düşünürken bütün kederlerini, hayal inkisarlarını, iç sıkıntılarını unutuyordu." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 87) Yakup Kadri bu satırlarda modern bir kadının huzuru ancak milli/toplumsal bir görev içinde bulabileceğini anlatıyor gibidir. Romanın birinci kısmı düşmanın Sakarya'da yenilgiye uğratıldığı havadisiyle biter. Şimdi Selma'nın önünde yepyeni bir hayat vardır.

Romanın ikinci bölümü Sakarya Savaşı'ndan üç yıl sonra geçmektedir. Düşman kovulmuş, Cumhuriyet ilan edilmiş, yeni bir ülke kurulmuştur. Selma, kocası Nazif'ten boşanmış ve Binbaşı Hakkı ile evlenmiştir. Güçlü, iradeli bir tip olan Selma Hanım çekinmeden Nazif'e boşanmak istediğini söylediğinde Nazif'in buna hiçbir itirazı olmamıştır. Selma Hanım, Binbaşı Hakkı ile Ankara Yenışehir'de lüks bir evde oturmaktadır. Fakat yine büyük bir hayal kırıklığı içindedir. Hakkı Bey savaşın ardından askerlikten emekli olmuş, TBMM'de Meclis İdare Reisi olarak çalışmaktadır.

Selma yaşadıkları hayattan dolayı memnuniyetsizdir. Vakitlerini balolarda, çay partilerinde, eğlencelerde geçirmektedirler. Savaş yıllarında Kurtuluş Savaşı'na hastabakıcı olarak destek verirken coşkun bir ruh hali içinde olan Selma, yeni bir ülke kurulurken hayatlarının sadece eğlenceyle geçmesinden dolayı acı çekmekte, hiçbir işe yaramadığını düşünmektedir: "Hakkı Bey'in senede birkaç bin lira sarf ederek süslediği lavantalarla bir tropika çiçeği haline sokup nice dans kavalyelerinin kolları arasına bıraktığı bu kadının bir lüks eşyasından, bir faydasız süsten, bir zevk aletinden farkı neydi? Bu milli oluş içinde ne gibi müspet bir rolü vardı? Neye yapıyordu, ne yapıyordu?" (Karaosmanoğlu, 2005,

s. 150). Erken dönem Türk romanında toplumsal vazifelerini unutan, ülkenin ulusal kalkınmasına kadınlara biçilen rol doğrultusunda katılmayan kadınların mutsuz oldukları belirtilmişti. İşte Selma Hanım da bu nedenle mutsuzdur.

Yazar bu bölümde yeni Türkiye'yle ilgili hayal kırıklıklarını anlatmaktadır. Bunu, erken dönem Türk romancılarının pek çoğu gibi belirli toplumsal tipler aracılığıyla yapar. Kurtuluş Savaşı'nın kahraman askeri Binbaşı Hakkı Bey, bu bölümde Tanzimat'ın alafranga tiplerine dönmüştür. Batılılaşma yanlısı anlaşılmalıdır: "Eski Millî Mücadelecilerden bazıları gibi Hakkı Bey için de kıyafet değişiminden sonra milli dava adeta böyle bir mondenlik iddiası şekline girmişti. Bir Avrupalı gibi giyinip süslenmek, bir Avrupalı gibi dans etmek, bir Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ve hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde Avrupalılar kadar muvaffak olmak bunlara büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli görünüyordu." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 106). Daha önce Türk kadınlarının yabancı subaylarla dans etmesini büyük bir tiksintiyle karşılayan Hakkı Bey, şimdi yabancı erkeklerin de katıldığı davetlerde karısının olabildiğince şık, güzel görünmesini istemektedir. Selma Hanım, daha önce eski kocası Nazif'le ilgili hislerini şimdi yeni kocası Hakkı için de hissetmektedir. Milli ruhu kaybetmek, erkeğin 'erkeksi' özelliklerini de yitirmesine neden olur. "İşte o adam şimdi bu hale geldi. Bu hale düştü. Bakınız, bu gülümsemelere, bu dudak kıpırdatmalara, bu yapmacıklıklara, bu kırılıp dökülmelere... Onu böyle gördükçe bu cemiyette bir soysuzlaşma unsuru mevcut olmadığına, bir şeyin bozulup yumuşadığına hükmetmemek mümkün müdür?" (Karaosmanoğlu, 2005, s. 141). Binbaşı Hakkı'nın 'kadınsılaşması' Selma'da ona "itaat etme" arzusunu da yok etmiştir.

Yakup Kadri bu bölümde belli başlı eleştirilerini, ilk bölümde çok kısa bir yer verdiği başka bir tip üzerinden yapar. Bu, genç bir gazeteci ve muharrir olan Neşet Zabit'tir. O üst tabakanın bu eğlencelerini piyese benzetir, son derece yapay bulur. Genç yazarla Selma Hanım arasında bu davetler sırasında yakın bir arkadaşlık başlar. İkisi de içinde buldukları hayattan memnun değildir. Bu, onları birbirlerine yaklaştırır. Fakat burada şu ayrıntıyı vurgulamak gerekmektedir: Neşet Zabit, Selma Hanım'a duygusal bir yakınlık beslerken, Selma Hanım'ın ona karşı hisleri daha ziyade arkadaşça görünür. Bu bölümde Binbaşı Hakkı ile evli olan Selma'nın Neşet Zabit'e cinsel ya da duygusal bir tutku beslediğine dair en ufak bir imaya yer verilmez. Selma daha ziyade onun topluma dair eleştirilerini paylaşmaktadır.

Neşet Zabit, kültüre, ahlaka yönelik eleştirilerinde elbette kadınların durumuna da değinir. Bu eleştirilerde Cumhuriyet modernleşmesinin kurguladığı modern kadın idealinin özellikleri görülür: "Türk kadınları çarşaf ve peçelerini işe gitmek, çalışmak için daha kolaylık olur diye çıkarıp atacaklardı. Onlar için cemiyet hayatına atılmak, yalnız bu çeşit salon cemiyetlerine karışmak olmayacaktı. Evet, Türk kadını, hürriyetini dans etmek, tırnaklarını boyamak ve Rue de la Paix'in kanunlarına esir bir süslü kukla olmak için değil, yeni Türkiye'nin kuruluşunda ve kalkınışında kendisine düşen ciddi ve ağır vazifeyi görmek için isteyecekti, kullanacaktı." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 136). Neşet Zabit'in bu sözlerinde Yakup Kadri'nin diğer pek çok Kemalist aydınla benzer şekilde yanlış Batılılaşma/doğru Batılılaşma arasındaki farkı kadınlar üzerinden çizdiği görülmektedir. Giyimine, süsüne fazla önem veren, hayatını balolarda eğlencelerde geçiren, daha net bir ifadeyle cinsel kimliğini öne çıkararak yaşayan kadınlar yanlış Batılılaşma timsali olarak sunulmaktadır. Doğru Batılılaşmış kadınlar ise cinsiyetsiz olarak kamusal alanda var olmalı ve milli davaya katılmalıdır.

Romanın ilerleyen bölümünde Selma Hanım kocası Binbaşı Hakkı Bey'den boşanmaya karar verir ve bunu arkadaşı Neşet Zabit'e açıklar. Selma Hanım ondan kendisine iş bulması konusunda yardımcı olmasını ister. Neşet Zabit ona ticari şirketlerin birinde çalışmasını tavsiye eder. Ne de olsa

eğitilidir, yabancı dil biliyordur. Fakat Selma'nın hayali başkadır. O, topluma, insanlara yararlı bir işte çalışmalıdır. Cumhuriyet ideolojisinin kadınlara sunduğu belli başlı çalışma alanlarından bahsedilmişti. Selma da onların en 'kasiğini' seçmeye karar verir: Öğretmen olmak ister. Bu şekilde "toplumun annesi" rolünü istediği gibi ifa edebilecektir.

Romanın üçüncü ve son bölümünde Selma Hanım artık Neşet Zabit'le evlidir ve ona büyük bir sevgiyle bağlıdır. Romanda dikkati çeken husus, Selma Hanım'ın evlilik ve boşanmalarına neden olan şeylerin özelden ziyade kamusal meseleler olmasıdır. Selma, Nazif'ten savaş zamanında ülkesi için mücadele etmek yerine kaçmayı tercih ettiği için soğumuş ve bir ulusal kahraman olarak gördüğü Binbaşı Hakkı Bey'le evlenmiştir. Fakat Hakkı Bey değişip, "alafranga bir züppe" haline gelince ondan da soğumuş ve bu kez toplumu, memleketi için faydalı şeyler yapmak arzusuyla yanıp tutuşan Neşet Zabit'i sevmiştir. Selma Hanım'ın hislerinin ardında 'kadınlık'tan ziyade 'milliyetçilik' vardır. Ülkesi için çalışan adamlara tutkuyla bağlanmış, kendisi de ülkesi için çalıştığına huzur bulmuştur.

3. İslamcılığın Hegemonya Mücadelesi ve "Hidayet Romanları"

Türkiye'de İslamcılık esas olarak 1960'ların sonlarından itibaren özerk bir siyasal güç haline gelmeye başlamıştır. Bu açıdan "Millî Görüş" partilerinin ilki olan Milli Nizam Partisi'nin kuruluşu milat olarak alınabilir. Kapatılmasının ardından onun yerine kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) 1970'lerde önce CHP ile ortak bir koalisyon hükümetinde yer almış, daha sonra da Milliyetçi Cephe hükümetlerinin bir parçası olmuştur. Bu süreçte iktidar olanaklarından faydalanan İslamcılık, İran İslam Devrimi'nin ardından ciddi bir özgüven kazanmış ve bu süreçte kimi İslamcı gruplar sistem dışı arayışlara yönelmiştir (Aytürk & Bora, 2020, ss. 327-328). 1980 sonrasında solun gücünü büyük oranda etkisini yitirmesinin de nedeniyle sadece taşrada değil kentlerde de yaygın bir taraftar kitlesi edinmiştir. Bu dönemde İslamcı aktörler Türkiye'nin yaşadığı sorunları toplumun ve devletin İslam'dan uzaklaşmasına bağlamışlardır. Yani Türkiye'nin temel sorunu onlara göre Batıcı, laik sistemdir. Batıcı laik sistem yalnızca makro siyaset alanında, devlet yönetiminde, hukukta, ekonomide etkin değildir. O gündelik hayatın bütününe, sosyo-kültürel yaşam alanlarına da sızmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin sorunlarını çözmesinin yegâne yolu dini kuralların, hükümlerin, değerlerin, yaşam biçiminin yeniden hâkim kılınmasıdır (Çayır, 2015, s. 6). Bu da politik, ekonomik, toplumsal kültürel topyekûn bir hegemonya mücadelesini gerektirir.

Bu mücadele içerisinde "hidayet romanlarına" da önemli bir yer vardır. 1980'lerden itibaren kamuoyunda görünür olmaya başlayan, *Mektup* adlı daha çok kadınlara kitap eden İslamcı bir dergi çıkaran, ana akım televizyon kanallarında seküler kanadın önde gelen isimleriyle polemiklere giren Şenlikoğlu asıl ününü yazdığı "hidayet romanları"na borçludur. Hidayet romanları daha ziyade İslamcı camianın kanaat önderleri tarafından kaleme alınan, benzer bir akışa sahip, asıl niyeti insanlara, gençlere ve özellikle kadınlara modern kent yaşamında İslami bir hayatın nasıl yaşanması gerektiğini vaaz etmek olan, popüler niteliği yüksek, edebi değeri düşük kolay okunan kültür ürünleridir. Bu ürünler Batıcı bir siyasetin etkisiyle toplumda meydana geldiği düşünülen manevi dejenerasyona karşı dini ve dini yaşam biçimini yegâne panzehir olarak sunmuş, okurları böyle bir yaşama teşvik etmek istemiştir. Bilindiği üzere edebi metinlerde çatışma unsuru hikâyenin kurucu öğelerinden biridir. Bu romanlarda çatışma daha ziyade İslam'ı doğru bir biçimde yaşayan bir karakter ya da karakterlerle dinini unutmuş, Batıcı, seküler bir hayata bulaşmış, yazarın bilerek "çağdaş" olarak ifade ettiği karakterler arasında geçer. Aslında bunlara "karakterden" ziyade "tip" demek daha doğru olur, zira bunlar olumlu-olumsuz tüm yönleriyle sunulmaz, okurda entelektüel ve duygusal bir açılım yaratmak

amacıyla kaleme alınmaz, yazarın fikirlerini zerk edebilmesi için bir araç olarak düşünülen tek boyutlu kahramanlardır (Çayır, 2015; Erkol ve Çalışkan, 2016; Satar 2016; Uğur, 2017; Yılmaz, 2000).

Bu romanların bitişleri de birbirine benzerdir. Türe ismine veren kelimedenden de anlaşılacağı üzere romanın sonunda Batılı bir hayat süren, dinini unutan ve bu yüzden mutsuz olan, ahlaki ve ruhi bunalım içinde kıvranan karakter, İslami karakterin telkinleriyle “hidayete erer.”² Burada bu çalışma için önemli olan bir nokta ise romanda hidayete erenler çoğunlukla kadın karakterler, onları hidayete erdirenlerse çoğunlukla ileride evlendikleri erkek karakterlerdir.

Bu romanlar esas olarak doğru bir İslam’ın modern kentte nasıl yaşanacağını, bu doğrultuda Müslümanların gündelik hayatlarında nasıl davranmaları, giyinmeleri, yaşamlarını hangi tercihlerle belirlemeleri gerektiğini anlatan, bu doğrultuda İslami bir kimliğin toplumsal alanda yaygınlaşmasını amaç edinen edebiyat ürünleridir (Çayır, 2015, s. 9).

Yazının ilgili kısmında Cumhuriyet döneminde İslamcılığın bir siyasal ideoloji ve fikir akımı olarak milliyetçi muhafazakâr sağdan ayrışmasının 1960’ların sonunda başladığı belirtilmişti. Nitekim hidayet romanlarının başlangıcı da bu yıllara dayanır. Hekimoğlu İsmail’in kaleme aldığı *Minyeli Abdullah* 1967’de, Şule Yüksel Şenler’in yazdığı *Huzur Sokağı* ise 1970 yılında yayınlanmıştır. Dönemi içinde bu kitaplar oldukça rağbet görmüş, büyük bir popülarite kazanmıştır.

1980’lerde İslamcılık hızla yükselirken bu romanların önünü açan bir başka gelişme Türkiye’de nüfusun kentleşme hızının yükselmesi ve bu dönemde ilk kez kentli nüfusun kırdan yaşayanlardan fazla olmasıdır. Çünkü bu romanlar esasen modern kent yaşamında geçerler ve İslami kimliğin en fazla zorlandığı, en fazla çatışma yaşadığı bir çevrede nasıl Müslüman kalınabileceğini anlatma iddiasındadır.

İslamcılığın 1980’lerden itibaren yükselişinden bahsederken bunun yalnız siyasi parti düzeyinde olmadığı mutlaka belirtilmelidir. Bunu daha ziyade bir ağ oluşumu olarak değerlendirmek daha doğrudur. İslamcılık merkezinde siyasi partinin yer aldığı (1980’lerde artık Refah Partisi) ama onun etrafında vakıfların, derneklerin, cemaatlerin, okulların, yurtların ve ayrıca kitap, gazete, dergi gibi faaliyetleri üstlenen yayın sektörünün bulunduğu bir toplumsal ağ olarak örgütlenmiştir. Bu ağın merkezinde her ne kadar siyasi parti bulunsa da siyasi partiyle ağın etrafını ören diğer parçalar arasındaki ilişki çelişkisiz ve gerilimsiz değildir. Bilhassa 1970’lerin sonundaki radikalleşmenin de etkisiyle İslamcı siyasi partiye oy verip vermemek bile bu gruplar arasında sıklıkla tartışılmıştır. Parti bu grupları olabildiğince kendine bağlamak isterken, bu her zaman ve sorunsuzca başarılabilmiş değildir. Ne var ki merkeze sıkıca bağlı kalmamak ve farklı alanlarda özerk bir şekilde örgütlenmek, İslamcılığın gücünü arttırmıştır. Neticede hegemonyanın toplumsal/kültürel alanda ve gündelik yaşamda kurulduğu bilinmektedir. İslamcı düşüncenin toplumun kılcal damarlarına nüfuz edebilmesi bir bakıma

² Emine Şenlikoğlu bizzat kendi hayatında da benzer bir “hidayete erme” süreci yaşadığını anlatır: “Bir dönem Allah’a inanıp, ahirete inanmama dönemi geçirdim. Hep İslam’ın karanlık olduğunu düşünürdüm. İşte bu dönem benim farkındalıkla bir arayışa girmeme sebep oldu. Önce Hıristiyanlığı araştırdım. Bütün dinlerin kitaplarını okudum. Umduğum hiçbir şeyi bulamayınca, Kuran’ı okumaya başladım ve 18 yaşında bu döneme girdim. Çok okudum, şu anki halime dönüşüm, gerçek İslam’ı öğrendikten sonra, yani 23 yaşından sonra bilincim oluştu.” (<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/kadin-istekliyse-teklif-edebilir-8523775> 3 Nisan 2008 Hürriyet

bu ağ yapısı sayesinde mümkün olmuştur. Üstelik parti gerektiğinde bu özerk yapıların gücünden oldukça faydalanmıştır. Özellikle belediye başkanlığı seçimlerinde ve sonrasında, yani yerelde elde edilen başarılarla bu ağ yapısının rolü büyüktür.³

İslamcılık 1980'lerden itibaren yayıncılık sektöründe de büyük bir atılım göstermiştir. Birbiri ardına kurulan yayınevleri, yayınlanan dergiler ve kitaplarla kültürel alanı domine etme çabası içine girmiştir. Bu yayınlarda bir yandan ideolojik/teorik meseleler, bir yandan güncel politik tartışmalar yer alırken, öte yandan da gündelik hayata, popüler kültüre hitap eden yazı ve haberlere yer verilmiştir. İşte böyle bir ortamda Emine Şenlikoğlu da *Mektup* adlı bir dergi çıkararak öncelikle kadınlara hitap etmiş, onlara modern hayatta karşılaştıkları problemleri İslami yollarla nasıl çözebileceklerini, İslami bir yaşamın nasıl sürdürülmesi gerektiğini kendince anlatmaya çalışmıştır. Dergide güncel siyasi tartışmalara yer verilse de esas olarak ağırlık toplumsal/gündelik hayat üzerindedir. Kadın/erkek ilişkilerinden (buna evlilikte cinsel hayatın nasıl yaşanması gerektiğine dair tavsiyeler de dahildir) evin nasıl düzenleneceğine, çalışma yaşamından, eğitime kadar her konuda görüş serdedilmiştir.

Şenlikoğlu *Mektup* dergisi dışında görüşlerini kurgu niteliğinde kaleme aldığı "hidayet romanlarında" da aktarmaya çalışmıştır. Bu dönem hidayet romanlarına ilginin daha da arttığı bir dönemdir ve Şenlikoğlu bu romanların önde gelen yazarlarından biri olarak tanınmıştır. O 1990'larda özel televizyonlarda katıldığı programlarla popülaritesini daha da arttırmıştır. Bu popülaritenin yükselmesinde "sözünü sakınmayan çarşafli kadın yazar" imajının da önemli bir etkisi vardır. Bu çalışmanın devamında onun görüşleri ve öncelikle de kaleme aldığı romanlar, kadınlığın sunumu bağlamında ele alınacaktır.

4. Emine Şenlikoğlu'nun Romanlarında Kadın

Modern kent yaşamında doğru bir İslami duruşun nasıl sergileneceği, İslam'a uygun bir kimliğin nasıl edinileceği tartışma konusu olduğunda Şenlikoğlu da bunu öncelikle kadınlar üzerinden ele alır. Şenlikoğlu iddialarına Cumhuriyet devrimlerinin kadını özgürleştirdiği yorumuna karşı çıkarak başlar. Şenlikoğlu yazdığı *Maria* adlı romanında romanın başkarakteri Maria'yı Türkiye'ye gönderir ve bu yolculuk sırasında onu Fikriye Hanım'la tanıştır. Bilindiği üzere Fikriye Hanım gerçek hayatta Mustafa Kemal'le bir dönem gönül ilişkisi yaşamış, daha sonra Mustafa Kemal'den ayrılınca intihar etmiştir. Romanda Maria ile Fikriye Hanım'ın tanışması ve konuşmaları elbette kurgudur. Şenlikoğlu Maria ile Fikriye Hanım arasındaki diyalog üzerinden Cumhuriyet devrimlerinin kadını hiç de özgürleştirmedini okuyucuya göstermeye çalışır. "Ankara'da, Çankaya Köşkü'nde oturuyorum," diyen Fikriye Hanım'a Maria, "Atatürk'ün karısı mısınız" diye sorduğunda Fikriye, "Hayır ama olacağım, benimle evlenecek" diye cevap verir. Bunun üzerine Maria, "Ya sizi almazsa?" diye sorar. Fikriye Hanım'ın cevabı esasen Şenlikoğlu'nun Kemalizm'i ve dahası Atatürk'ü kadın hakları konusunda samimiyetsizlikle suçlamak için bir araçtır: "Onunla yatağımı paylaşıyorum. Kadın haklarını koruyan adam beni aldatır mı? Buna imkân yok. Düşünsenize kadını korumak için, karısının üzerine bir kadın daha almak isteyenlere bunu yasakladı. Neden? Kadın ağlamasın, üzülmesin diye. Ben de bir kadını. Beni hiç ağlatmaz." (Şenlikoğlu, 1992, s. 112-113).

Romanın devamında Mustafa Kemal'in Latife Hanım'la evlendiğini ve daha sonra Fikriye Hanım'ın intihar ettiğini öğrenen Maria'nın ağzından çıkanlar dikkate değerdir: "(Fikriye'nin intiharını öğrenince) ömrümce unutamayacağım acıyla yığılıp kaldım, Ertesi gün bir gazete şunu yazıyordu. "Türk

³ İslamcı hareketin doğuşundaki bu ağ yapısının etkisine dair önemli bir çalışma için bkz. (Sezgin, 2011)

kadını özgürlüğüne kavuştu!” (Şenlikoğlu, 1992, s. 133). Mustafa Kemal’in gönül ilişkisi içinde bulunduğu bir kadının Mustafa Kemal kendisiyle evlenmeyi tercih etmediği için intihar ettiği gün gazetelerin “Türk kadınının özgürlüğe kavuştuğunu” yazması aslında Şenlikoğlu’nun bunun hiç de doğru olmadığı göstermek için kullandığı bir mizansendir. Elbette kurgusal ürünler olarak romanlar gerçek hayatta yaşananlara bağlı kalmak zorunda değildir. Fakat romanda Fikriye Hanım’ın intihar ettiği gün gazetelerde “Türk kadını özgürlüğüne kavuştu” yazması, yazarın devrimlerin kadınlar üzerindeki etkisine olumsuz bakışını göstermek için kurguyu biraz fazla zorladığını da göstermektedir. Zaten Şenlikoğlu romanlarının girişinde derdinin iyi edebiyat yapmak değil, tebliğ faaliyetinde bulunmak olduğunu belirtir. Esasında romanda çizilen sahne şunu göstermeye çalışmaktadır: Fikriye Hanım Mustafa Kemal’le yatağını paylaşmış, yani onunla nikahsız cinsel ilişki yaşamış ve ardından Mustafa Kemal tarafından kapı önüne konmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet modernleşmesi kadınlara birtakım haklar verdiğini iddia etmesine rağmen aslında onları erkeklere, onların cinsel iştah ve arzularına daha da bağlı kılmıştır. Bunun da kanıtı bizzat o devrimlerin önderi Mustafa Kemal’in yapıp ettikleridir.

Dikkat edilirse yukarıda sadece Fikriye Hanım’ın hayal kırıklığı anlatılmaz, burada daha önemli olan nikahsız yaşanan bir cinsel ilişki ve bu ilişkinin ardından kadının erkek tarafından göz ardı edilmesidir. Şenlikoğlu diğer romanlarında da evlilik dışı cinselliği mahkûm eder ve bunun üzerinden iffetli/iffetsiz kadın ayrımı yapar. Evlilik dışı cinsel ilişki yaşayan kadının Şenlikoğlu’nun nazarında “fuhuş yapan” bir kadından farkı yoktur. *İmamın Manken Kızı* romanında yaşadığı cinsel birlikteliğin ardından, “Ben vücudumu satmadım ki!” diyen arkadaşına bir başka kadın karakter şöyle cevap verir: “Bıktım bu sözden bıktım! Hayat kadını illa kendisini satarak mı olur? Parasız olarak aynı işi yapan ve hala tevbe etmeyen hayat kadını değil midir?” (Şenlikoğlu, 1997a, s. 130).

Üstelik Şenlikoğlu yalnızca evlilik dışı ilişki yaşayanları değil giyinişyle, yaşam biçimiyle cinselliğini saklamayan her kadını mahkûm eder. Kadınlar kocalarıyla yaşadıkları mahrem anlar hariç her durumda cinselliklerini saklamalı, bilhassa kamusal hayatta var olacaklarsa bile cinsiyetsiz olarak var olmalıdır. Aksi bir davranış rahatlıkla namussuzluk anlamına gelebilir. Bakıldığında Erken Cumhuriyet Dönemi’nin modernleşme romanlarında çizilen kadın portresinden çok da farklı olmayan bir tahayyüldür bu. Örneğin *Bize Nasıl Kıydınız* romanında başkarakter Rabia’nın annesi kızına, “Erkeklerin dikkatini çekmek için elinden geleni yapan genç kız sana zarar verir,” (Şenlikoğlu, 2007, s. 116) diye nasihat eder.

Karşı cinsler arasındaki ilişkiler konusunda son derece muhafazakâr bir tutum takınan Şenlikoğlu herhangi bir flört ilişkisini de ahlaki dejenerasyonun bir belirtisi olarak değerlendirir. Mesela bir romanında ana karakter flört için, “İslam’a göre hem günâh hem de kızların zinaya alışmasının en büyük sebebi. Batılılar da önce öyle başlamış. Şimdi de en az beş altı erkekle gezmemiş kızı makbul saymıyorlar. Biz de onlar gibi yavaş yavaş dejenere olmuşuz,” ifadelerini kullanır (Şenlikoğlu, 2007, s. 127). Şenlikoğlu’nun nazarında flört yalnızca “zinanın yolunu açtığı için” kötü değildir, o aynı zamanda sonu evlilikle bitse bile çiftler arasında hayal kırıklığı yaratan bir ilişki biçimidir. Çünkü flörtle başlayan bir ilişki sonunda çiftler zamanla birbirinden bıkacak, evlilik heyecanını kaybedecektir. Ona göre akrabalık ilişkileri hariç karşı cinsler arasındaki tek uygun ilişki biçimi evliliktir. Nitekim yazdığı hidayet romanlarının önemli bir çoğunluğu hidayete eren kadının, hidayete ermesine vesile olan erkekle evlenmesiyle sona erer.

Hidayete ulaşma sürecinde kadınla erkek arasında ister istemez bir diyalog ortamı doğacaktır. Peki bu süreçte kadınla erkeğin arasında duygusal ya da cinsel bir çekim yaşanmaz mı? Şenlikoğlu bu ihtimalin farkındadır ve bu yüzden çoğunlukla karakterlerden biri diğerine mektup aracılığıyla diyalog

kurmak istediğini söyler. *Mektup* dergisini çıkaran Şenlikoğlu'nun romanlarının hemen hepsinde karakterler birbirleriyle mektup aracılığıyla iletişim kurarlar. Bununla birlikte elbette diyalogun gelişmesi bir etkileşimi de beraberinde getirecektir. Buradan bir aşk, cinsel bir tutku doğabilir mi? Şenlikoğlu'nun romanlarında bu "soruna" bulunduğu çözüm karakterler arasında doğan yakınlaşmanın arkadaşlık ve dostluk temelli olduğunu vurgulamaktır. Hidayete eren kadının erkekten etkilenme nedeni, onun karakteri, daha da fazla ona İslam'ı öğretmesidir. Nasıl *Ankara* romanında Selma'nın evlilik tercihleri ağırlıklı olarak toplumsal/siyasal faktörlere bağlıysa Şenlikoğlu'nun romanlarında da çiftleri kaynaştıran faktörler dinsel, toplumsal ve siyasaldır.

Tüm bu "tedbirlere" karşın toplumsal hayatta, modern ilişkilerin yaşandığı bir çevrede kadınlarla erkekler arasında her zaman bir yakınlık ihtimali doğabilir. Flört, zina gibi Şenlikoğlu'na göre gayri İslami ilişki biçimleri bu koşullarda nasıl engellenebilir? Şenlikoğlu'nun kaleme aldığı *Hıristiyan Gülü* romanında bir karakter bir kızla bir erkeğin devamlı beraber gezmeleri halinde, "kalplerini bozmamalarının" mümkün olmadığını söyler. Ona göre bunun aksini savunmak insan fitratını tanımamaktır (Şenlikoğlu, 2006, s. 184). Bu durumda bulunabilecek en uygun çözüm haremlik selamlık uygulamasıdır. Nitekim Şenlikoğlu romanlarında haremlik selamlık uygulamasına bilhassa hassasiyet gösterir. Örneğin *Bize Nasıl Kıydınız* romanında örnek figür olarak sunulan Hüseyin diğer işçiler için yemek hazırlattığında yemek haremlik selamlık olarak yenir. *Hıristiyan Gülü'nde* tebliğ amacıyla geldiği evde insanların kadın-erkek karışık oturduğunu gören bir karakter bu durumdan rahatsız olur (Şenlikoğlu, 2006, s. 127). Yakup Kadri'nin *Ankara* romanında ise yazarın farklı bir tutum içinde olduğu daha önce gösterilmişti. *Ankara* romanında evli bir kadın olan Selma Hanım başka bir erkekle at gezilerine çıkar. Romanda geleneksel çevreler kadınla erkeğin birlikte çıktığı bu at gezilerini yadırgarken anlatıcı bu tutumu doğru bulmadığını belli eder, gayet doğallıkla kadın-erkek birlikte vakit geçirilen anları öne çıkarır.

Haremlik selamlık uygulamasını savunmasına rağmen Şenlikoğlu nasıl olur da 1990'lu yıllardan itibaren erkeklerle televizyon programlarına katılmış, sosyal hayatta aktif olarak yer almıştır? Bu sorunun cevabı onun romanları aracılığıyla yaşanan toplumda kadınlara biçtiği misyonu anlaşılabilir. Şenlikoğlu'na göre İslami bir hayat sürmenin koşulu yalnızca ibadetlerini yerine getirmek, günahattan sakınmak değildir. İslami hayat dini başka insanlara tebliğ etmedikten sonra eksik yaşanmaktadır. Şenlikoğlu kadınlardan "mücahide" olmalarını istemektedir. Mücahide olmak ister istemez zaman zaman erkeklerle aynı sosyal ortamı paylaşmayı da gerektirmektedir. Kendisi tebliğ amacıyla televizyon programlarına çıktığı için yaptığında gayri İslami bir durum yoktur ona göre. Nitekim *Hıristiyan Gülü* romanında İslam'ı tebliğ etmek için geldiği evde kadın-erkek karışık oturulmasından rahatsız olan karakterin düşünceleri şöyle aktarılır: "Alışıldık değildi bu tür toplantılara ama kültür savaşında olduğunu fark edip bozuntuya vermeden kendisine gösterilen yere oturmuştu." (Şenlikoğlu, 2006, s. 127). Nasıl Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarında kadın milli-toplumsal bir misyonla donatılıyorsa hidayet romanlarında da benzer bir tutumla kadın karakterlerin (dini-siyasi) belli bir misyona sahip olmaları beklenir. Misyonlarının içeriği birbirinden farklı olabilir, ama her iki zihniyet dünyasında da kadın sadece kadın olarak kendisine yer bulamaz.

4.1. Kadının Kamusal Alanda Bulunma Şartı: Tesettür

Şenlikoğlu kadınların "mücahide" olmasını istemektedir, gerektiğinde bunun için erkeklerin de buldukları yerlerde toplumsal hayata katılabilirler, ama tesettürlü olmak kaydıyla. Tesettür İslamcılığın 1980 sonrası siyasallaşmasında önemli kaldıraç noktalarından biridir. Tesettürlü kadınların

kamusal alanlardan dışlanması, üniversitelere alınmaması özellikle pek çok dindar kadını siyasallaştırmıştır. Şenlikoğlu da bu meseleyi sıklıkla işler. Onun romanlarında tesettürlü olması neredeyse bir kadının Müslüman olmasının ve daha da önemlisi Müslüman görünmesinin biricik şartı haline gelir. Şenlikoğlu'nun kaleme aldığı romanlarda dini bir yaşama dönen kadın karakterler hemen hemen istisnasız olarak örtünürler. Örtünmek onların düşünce ve fiilde İslam'a döndüklerinin kanıtı olduğu gibi aynı zamanda çevrelerine bu dönüşümlerini gösterebilmelerini yani gerçekten Müslüman gibi görünebilmelerini sağlar. *Bize Nasıl Kıydınız* romanında İslami duyarlılığı artmaya başlasa da henüz "doğru usullerle" tesettüre girmeyen kadın karakter kendi kendine, "Tamamen dinsize benzemiyor muyum? Hüseyin ağabeyin gördüğü gibi beni yolda gören bir Müslüman, Müslüman diye tanıyabilir mi? Müslüman mıyım değil miyim fark eder mi?" diye düşünür (Şenlikoğlu, 2007, s. 104).

Şenlikoğlu (2007, s. 161) kadınlara örtünmenin gerekliliğini salık verdiği gibi bunu "doğru bir biçimde" yapmaları gerektiğini de telkin eder. Nitekim bir kadın karakter için romanın anlatıcısı şu ifadeleri kullanır: "Çantası omzunda başörtüsü başında dalgın yürüyordu. Karşıdan bakıldığında Allah için mi örtünmüş, soğuk için mi belli değildi." Tesettürlü olmak dinin gerekliliklerinden, Müslüman gibi görünmenin şartlarından biri olmakla birlikte onun ahlaki-toplumsal bir misyonu daha vardır. Şenlikoğlu için tesettür İslam'a göre iffetliliğin bir göstergesidir aynı zamanda. Bu en açık biçimde *İmamın Manken Kızı* romanında babasının evinden kaçıp tesettürden vazgeçen, saçlarını boyatan Fatma için anlatıcının kullandığı ifadelerde görülür: "İslam'a göre onun iffetini hatırlatacak bir numunesi de yoktu üzerinde." (Şenlikoğlu, 1997a, s. 131)

Tesettürlü olmak öyle önemlidir ki Şenlikoğlu'nun nazarında, üniversitedeki yasaklar nedeniyle bir kadının tesettürsüz olarak okula gitmesini asla doğru bulmaz. Örneğin *Gençliğin İmanını Sorularla Çaldılar* kitabında, "Nasıl olur da Allah'ın kesin emri olan kapanmayı bırakıp, başını, bacaklarını açıp erkeklerin içinde okuyarak, İslâm'a hizmet edeceğim denilir," diyerek bu tutumu eleştirir. Şenlikoğlu, 1993, s. 386). Şenlikoğlu kimi dindarların Peygamber'in "İlim Çin'de de olsa arayınız" sözüne atıfta bulunarak kadınların her koşulda eğitim görmesi gerektiğini savunma ihtimaline karşı, "Evet ilim farzdır ama hangi ilim?" diye sorar. O dini ilimleri öğrenmenin "hem kadın hem erkek için farz olduğunu, pozitif bilimleri öğrenmenin ise farz-ı kifaye olduğunu", yani Müslümanların bazılarının pozitif bilimleri öğrenmesinin diğerlerinin sorumluluğunu ortadan kaldırdığını iddia eder (Şenlikoğlu, 1993, s. 385). Üniversitelere kadınların tesettürlü olarak girmesinin yasak olduğu bir dönemde bu yorumun anlamı yalnızca erkeklerin üniversitede okuyabileceği, kadınlarınsa sadece hemcinslerinin bulunduğu bir ortamda dini ilimleri öğrenmek hak ve sorumluluğuna sahip olduklarıdır.

Haremlik selamlık uygulamasını eğitimde de öneren Şenlikoğlu, "Niçin kadınlara ve erkeklere özel okullar açmıyoruz? Para mı yok? Hayır... Evet, tez elden Müslümanlar bir araya gelip, özel ilkokullar, ortaokullar, liseler açmaları lâzım," diye yazar. (Şenlikoğlu, 1993, s. 387). Nitekim Şenlikoğlu'nun romanlarında İslami bir hayatı benimseyen kadınlar çoğunlukla yüksek öğretimlerini dışarıdan tamamlarlar. Romanlarında otobiyografik öğelere sıklıkla yer veren, hayatında dinden uzak geçen bir dönemin ardından "hidayete erdiğini" anlatan Şenlikoğlu'nun bizzat kendisi de eğitimini dışarıdan tamamlamıştır.

Diğer taraftan Kemalizm'in ya da Erken Cumhuriyet Dönemi'nin toplumsal/siyasal perspektifinde kadınların eğitime büyük önem verildiği bilinmektedir. Eğitim, ki burada kastedilen dini eğitim değildir, geleneksellikten kopuşun, ülkenin modernleşmesinin ve kalkınmasının en temel aracı olarak görülür. Kadınlar da erkeklerle aynı şartlarda, aynı ortamlarda eğitim görmeli, modern ulusun bir parçası olmalıdır. Gerçi yukarıda belirtildiği gibi kadınlardan bu eğitimi aldıktan sonra

öncelikle kendilerine uygun görülen işleri yapması ve annelik vazifelerini unutmaması beklenir ama eğitimin dini gerekçelerle göz ardı edilmesi söz konusu bile olamaz.

Şenlikoğlu eğitim konusunda kadınları sınırlarken onların çalışması mevzu bahis olduğunda daha da tutucu bir tutum takınır. Şenlikoğlu çok şart olmadıkça kadınların çalışmasını doğru bulmamaktadır. *Bize Nasıl Kıydınız* romanında başkarakter olan genç kadının İslam'a dönmesini sağlayan işyerinden bir erkek arkadaşı ona şöyle nasihat eder: "Eğer maddi açıdan çok mecbur değilsen, hanım hanımcık evinde otursan, ilim ile meşgul olsan daha iyi olmaz mı? Ya da İslami şartların olduğu ortamda çalış." (Şenlikoğlu, 2007, s. 91).

Şenlikoğlu kadınların çalışmasına olumsuz bakarken bunun önemli bir sebebi de onların iş hayatına fazlaca girmesinin toplumda geleneksel rollerin sarsılmasına yol açacak olmasıdır. Aynı romanda erkek arkadaşının telkinleriyle işi bırakmaya karar veren kadın karakter patronuna şunları söyler: "Sanki kadınlar çalışıyorlar da kurtardılar mı ülkeyi? İşsiz milyonlarca evli erkeğin kadrosunu kadınlar dolduruyormuş. Sonra da o ailelerde yıkım başlıyor. Ben de bir vatandaşa bir kadro boşaltıyorum, fena mı?" (Şenlikoğlu, 2007, s. 176).

Bu noktada romanlarda konuşan karakterlerin birebir Şenlikoğlu'nun görüşlerini dile getirmediği iddia edilebilir. Ne var ki bu iddia yersizdir, zira başta da belirtildiği gibi Şenlikoğlu bu romanlarda karakterlerini kendi fikirlerini topluma yaymak amacıyla konuşturur. Nitekim o, bu romanı yazmasından yıllar sonra katıldığı bir programda şöyle konuşur: "İslam tarihinden, Peygamber'in eşlerinden, sahabenin eşlerinden gördüğüm kadarıyla bir kadın lazımsa toplumun her yerinde olabilir. Kaymakamlıkta, Millet Meclisi'nde hastanede, hapisanede. Bir şartla. İhtiyaç varsa. Erkekler içeride, hanımlar işbaşı yapacak. Olmaz. Önce erkekler iş yapacak."⁴ Şenlikoğlu bu sözleriyle çok açık bir şekilde kadına toplumsal hayatta ikincil bir konum atfeder.

Emine Şenlikoğlu, kadınla-erkeğin eşit olup olamayacağı tartışmalarına "insan doğası" argümanı ile cevap verir. Buna göre kadınla-erkek doğaları itibarıyla birbirlerinden ayırdır ve doğru olan onların bu doğalarına uygun toplumsal roller üstlenmeleridir. Şenlikoğlu bunu "Eşitliğe karşı adalet" söylemiyle meşrulaştırır. Adalet herkesin doğasına ve o doğadan kaynaklanması gereken toplumsal rolüne uygun davranmasıdır. *Gençliğin İmanını Sorularla Çaldılar* kitabında Şenlikoğlu şunları yazar: "Bir defa erkek, erkek olarak, kadın da kadın olarak yaratılmıştır. Her yaratılmışı yaratılış özelliği ile baş başa bırakmak gerekir. Şimdi kalkıp da kavak ağacına gülün vazifesini yaptıramazsın. Balığı sudan çıkarıp karada yaşatamazsın. Bülbülün konduğu dala fili konduramazsın. Her yaratığın kendine has mevkii tayin edilmiştir." (Şenlikoğlu, 1993, s. 354).

Bu noktada aslında Kemalist kurucu kadroların da kadınla erkek arasında insan doğası üzerinden hiyerarşik bir ilişki kurguladıkları akla gelebilir. Tıpkı Kemalist kurucu kuşağın savunduğu gibi İslamcı Şenlikoğlu da kadının doğası gereği en temel vazifesinin annelik olduğunu iddia eder. Üstelik annelik doğal bir eğilim olarak görülmeyle birlikte, kadının topluma sağlıklı çocuklar yetiştirmesi gerekliliği anlayışıyla toplumsal bir işleve de sahiptir. Şenlikoğlu her ne kadar İslami esaslara uygun olarak kadınlara "mücahide" olmalarını salık veriyorsa da "mücahideliğin" sınırı annelikte biter. *Bize Nasıl Kıydınız* romanında Rabia kendisiyle evlenmek isteyen Hüseyin'e yazdığı mektupta şöyle der: "Ben de mutfak ve avizelerin tozunu almakla ömür geçirecek süs gelini olmak değil, davamın gelini olmak istiyorum. Yalnız bunun sırası var. Bir kadın önce iyi bir Müslüman, ona bağlı olarak iyi bir eş, iyi bir

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=anfbH782aB0>

anne olur. Yani önce ev kadınlığı sonra dava adamlığı gelir. Çocuğundan, eşinden çalarak davaya vermek yavaş yavaş karı koca bağlarını koparıyor.” (Şenlikoğlu, 2007, s. 252-255) Kadınların modernleşmesini, toplumsal alanda var olmasını isteyen Kemalistler için de bunun sınırı anneliktir. Kemalistler kadınları modern çocuklar yetiştirmekle, İslamcılar ise dindar çocuk yetiştirmekle vazifelendirmiş olsa da iki taraf da anneliği hem doğal hem toplumsal olarak kadınların en temel vazifesi olarak düşünmektedir.

Kadının doğallıktan türetilen toplumsal rolüne bilindiği üzere en büyük itirazı feminist hareket getirmektedir. Kemalist kurucu kadrolar gibi İslamcılar da feministlerden hiç hoşlanmazlar. Onu her şeyden önce tıpkı Kemalistler gibi Batı menşeiili olmakla suçlarlar. *Kadınlar Kadınları da Eziyor* romanında kadın başkarakter Aileye Hizmet Derneği'nde çalışmaktadır. Romanda dernek başkanı kendisinin feminist olduğunu söyleyenlere karşı, “Her şeyden önce feminizmin kökü dışarıda, ne gaye ile ülkemize girdi hiç belli değil,” diye cevap verir. (Şenlikoğlu, 1997b, s. 185). Şenlikoğlu'na göre kadınları Batı kökenli feminizm değil ancak İslam kurtarabilir. Nasıl Kemalistler Batıcı feminizme karşı kadının kurtuluşunu eski Türk geleneklerinde aradıysa İslamcılar da bunu İslami kökenlerde bulmaktadır. Her iki taraf da feminizmi aşırılıkla, cinsel serbestlikle, erkek düşmanlığıyla suçlar.

Şenlikoğlu her ne kadar bu konularda son derece muhafazakâr bir tutum takınmış olsa da kimi zaman düşüncelerini erkek egemen geleneksel yaklaşımlardan ayrı tutmaya çalışır. Örneğin o evlilik öncesi kadın-erkek ilişkilerine olumsuz bakarken bunun erkek egemen bir biçimde yorumlanmasına da itiraz eder. Örneğin *İmamın Manken Kızı* romanında serbest cinsellik yaşadığı için kendisini “hayat kadınlığıyla” suçlayan bir erkeğe, kadın karakter şöyle yanıt verir: “Ben seninle birlikte olduğum zaman hayat kadını oluyorum da sen benimle olunca aynı şeyin erkeği olmuyorsun ha. Bana hakaret ederek kendini temiz çıkartıyorsun aklın sıra.” (Şenlikoğlu, 1997a, s. 112).

Şenlikoğlu'nun romanlarında seküler bir çevrede yetişmiş olan kadınlar İslam'a yönelindiklerinde çevrelerinden, başta da anne babalarından tepki görürler. Kimi zaman aileleri onları dindar olmayan erkeklerle evlendirmek ister. Geleneksel bir çerçeveden bakıldığında kadınların ailelerine karşı gelmemeleri beklenir. Ama dini saiklerle de olsa bu romanlarda kadınlar ailelerine, çevrelerine isyan ederler, kendi kaderlerini kendi çizerler. Elbette bu çizdikleri kaderin sınırı, “doğru bir İslami yaşamdır” ama neticede romanlarda kadın kahramanlara özne rolü verilir. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi bu romanlar büyük oranda modern kentlerde geçer, yani aslında romanlar geleneksele dönüşü vaaz etmez, modern hayat kabul edilir. Modern hayatta nasıl İslam'a uygun yaşanabileceği aktarılır.

Aslında bakıldığında Emine Şenlikoğlu'nun vaaz ettiği şekilde “Mücahide” olabilmek başlı başına içinde bulunduğu topluma, aileye karşı çıkabilmeyi de gerektirebilir ve bu yönüyle bir bireysellik, öznellik göstergesidir. Aslında Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarında da benzer bir durum söz konusudur. Onlarda da modernlik kaçınılmaz kabul edilir, fakat bilhassa kadınlar modern yaşamda, modern yaşamın gereklilikleriyle kendi olarak (burada kendilik İslam'la değil Türklükle belirlenir) kalmayı sentezlemek zorundadır.

Sonuç

Ankara romanının Selma'sı ana hatlarıyla Cumhuriyet'in ideal kadınına yansıtır. Bu ideal tip işlenirken bir yandan kadınlara yeni özgürlük alanları açılır, diğer yandan kadınların hayatları kısıtlanır, sınırlandırılır. Her şeyden önce, bu ideal kadın anlayışı ataerkil bir zihniyetin ürünüdür. Romanda zaman zaman Yakup Kadri'nin de açık ettiği gibi kadın doğası/erkek doğası ayrımı yapar ve kadının bu doğal

özelliklerinin zapt edilmesi gerektiğine inanır. Bunu sağlamanın yolu da onu toplumsal dayanışmaya katmaktır.

Roman bir yanıyla haklarının bilincinde, kendisini erkeklerle eşit gören bir kadın modeli yaratmıştır: Öte yandan aynı kadın, hayran olduğu, sevdiği adamla ilgili hayallerinde, geriliği, modern öncesi dönemi simgelediği düşünülen geleneksel kadından çok da uzağa gitmez. Romanda erkekler, hanede reis (Nazif), savaşta kahraman (Hakkı Bey), toplumu aydınlatmada önderdirler (Neşet Zabit). Kadına düşen tüm bu alanlarda erkeğin yardımcısı, destekçisi olmaktır. Haneyi çekip çeviren, savaşta yaralılara bakan, toplumun aydınlatılmasına kıyısından bucağından katılındır.

Şenlikoğlu'nun romanlarında kadınlara "izin verilen" özgürlük alanları çok daha dardır. O da tıpkı Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarında olduğu gibi kadının birinci vazifesinin annelik olduğu fikrindedir. Kadınlar toplumsal alanda var olduğunda da mutlaka cinsiyetsizleştirilir. Her iki dönemin ve fikir akımlarının romanlarında da kadınlar öncelikle insani ya da cinsel kimlikleriyle değil toplumsal rolleriyle anlamlı kabul edilir. O rollerin dışına çıkmaya cüret eden kadınlar makbul kabul edilmez.

Bununla birlikte Kemalist çizginin kadına eğitim ve çalışma hayatında daha fazla alan açtığı kuşku götürmez. Bu yönüyle Kemalist anlayışta kadınların kendi hayatlarında özne olmalarını sağlayacak potansiyel daha fazladır. Fakat öte yandan Emine Şenlikoğlu gibi koyu muhafazakâr bir İslamcı yazarın metinlerinde de kadınların özneleşme potansiyelleri ve imkânları mevcuttur. Nitekim hem Kemalist anlayıştan hem geleneksel İslamcı çizgiden kadın özgürleşmesine kapıların açıldığına tanık olunmuştur. Neticede daha özgürlükçü mü daha kısıtlayıcı mı hedeflere varılacağı toplumsal/politik mücadeleler neticesinde belirlenir, fikir akımları da bu mücadeleler çerçevesinde şekillenir ve değişir. Bugün Yakup Kadri'nin çerçevesini çizdiği bir kadın modelini Kemalizm'i savunan kadınlara kabul ettirmek hiç kolay olmadığı gibi pek çok İslamcı kadın da Şenlikoğlu'nun çizdiği modele kökten bir itiraz getirmektedir.

Kaynakça

- Aytürk İ. ve Bora T. (2020). YETMİŞLİ YILLARDA SAĞ-SOL KUTUPLAŞMASINDA SİYASİ DÜŞÜNCELER. *Türkiye'nin 1970'li Yılları*. Mete Kaan Kaynar (Ed.), İletişim Yayınları, 307-329
- Coşkun, B. (2010). Türk Modernleşmesini Kadın Romanları Üzerinden Okumak. *Turkish Studies*. 5(4) Fall, 930-964.
- Çayır, K. (2015). *Türkiye'de İslamcılık ve İslami Edebiyat -Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Doğramacioğlu, H. (2011). YAKUP KADRİ'YE GÖRE KADINLIK VE KADINLARIMIZ. *International Journal of Social Science* 4(1), 25-30
- Durakbaşa, A. (1998). CUMHURİYET DÖNEMİNDE MODERN KADIN VE ERKEK KİMLİKLERİNİN OLUŞUMU: KEMALİST KADIN KİMLİĞİ VE "MÜNEVVER ERKEKLER". *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Tarih Vakfı Yayınları, 29-51
- Erkol, Ç.G. ve Çalışkan, U. (2016). 1960'LARDAN 28 ŞUBAT'A CEMAATİ ROMANLARLA İCAT ETMEK: SİYASAL İSLAM'IN POPÜLER TEZAHÜRLERİ. *Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi* 3(1), 21-47
- İstanbul sözleşmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği, dandik tesettür ve daha fazlası | emine şenlikoğlu*. (2019). <https://www.youtube.com/watch?v=anfbH782aB0>
- Kadın istekliyse teklif edebilir*. (2008). <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/kadin-istekliyse-teklif-edebilir-8523775>
- Kadıoğlu, A. (1998). CİNSELLİĞİN İNKARI: BÜYÜK TOPLUMSAL PROJELERİN NESNESİ OLARAK TÜRK KADINLARI. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Tarih Vakfı Yayınları, 89-101
- Kandiyoti, D. (2011). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. Metis Yayınları
- Karaosmanoğlu, Y.K. (2005). *Ankara*. İletişim Yayınları
- Karpat, K. (1962). *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*. Varlık Yayınevi
- Moran, B. (2012). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İletişim Yayınları
- Sancar, S. (2013). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İletişim Yayınları
- Satar, N.A. (2016). MÜSLÜMAN KADININ SESİ: İSLAMCI ROMANLARIN KADIN YAZAR VE ANLATICILARI. *Muhafazakar Düşünce*, 13(49), 295-313
- Sezgin, İ.G. (2011). POLITICAL ENGAGEMENT PATTERNS OF ISLAMIST MOVEMENTS: THE CASE OF THE NİZAM/SELAMENT MOVEMENT. *Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Şenlikoğlu, E. (1992). *Maria*. Mektup Yayınları
- Şenlikoğlu, E. (1993). *Gençliğin İmanını Sorularla Çaldılar*. Mektup Yayınları
- Şenlikoğlu, E. (1997a). *İmamın Manken Kızı*. Mektup Yayınları
- Şenlikoğlu, E. (1997b). *Kadınları Kadınlar da Eziyor*. Mektup Yayınları
- Şenlikoğlu, E. (2006). *Hristiyan Gülü*. Mektup Yayınları
- Şenlikoğlu, E. (2007). *Bize Nasıl Kıydınız*. Mektup Yayınları
- Yılmaz, V. E. (2000), BİR KİMLİK OLUŞTURMA ARACI OLARAK İSLAMİ POPÜLER ROMANLAR. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi